

Társadalmi szerkezet és művelődés*

A szocialista építés egyik fontos eleme az osztályok és a rétegek, a falu és a város közeledése — egyebek között — a művelődés területén is. Ebben a folyamatban a különböző időszakokban indokoltan találkozunk kiemelt hangsúlyokkal. Ebből következően a fejlődés folyamatos, de nem mindenkor azonos mérvű és egyenletes. Mindez egyenesen következik a szocialista építés emberöltőnyi időket átfogó korszakából, és esetenként rövid időszakot felölelő kiemelt feladataiból.

A felszabadulás után először az örökölt nagy társadalmi, művelődési egyenlőtlenségek gyors ütemű csökkentése volt a fő kérdés. Ezt szolgálta a nyolcosztályos általános iskola megteremtése, amelyet a magyar progresszív régió követelt. Az iskolák államosítása, a felnőttoktatás kiépítése eredményesen szolgálta a törekvéseket. A hatvanas évekre az elért eredmények alapján új kérdések kerültek napirendre.

Az utóbbi negyedszázadban a hagyományos társadalmi szerkezet és a művelődés viszonya fokozatosan átalakult. Ennek döntő jellemzője az osztályok, a rétegek, a falu és a város folyamatos közeledése volt. Ezekben az általános tendenciákban azonban mindkét területen sajátosságokkal is találkozunk. A 60-as években elsősorban a termelőszövetkezeti parasztság részesült megkülönböztetett támogatásban, amelyre nagy szükség volt a szövetkezeti mozgalom megerősödése érdekében. Az 1970-es években — mindenekelőtt az MSZMP Központi Bizottsága 1972. novemberi határozata után — a munkásosztály megkülönböztetett támogatásáról beszélhetünk. Az 1980-as években az ilyen „osztályjellegű” preferenciákat mindinkább felváltja egy-egy társadalmi korosztály (pályakezdők, családalapítók, kisnyugdíjasok stb.), vagy egy-egy társadalmi csoport jelentősebb támogatása, természetesen az anyagi helyzet függvényében.

A településpolitikát tekintve, az 1960-as években — szerves összefüggésben a parasztság helyzetének javításával — elsősorban a községek részesültek jelentős művelődési, egészségügyi, oktatási fejlesztésben. Általános iskolák, gimnáziumok, orvosi rendelők, üzlethálózatok épültek, egyáltalán az infrastruktúra érzékelhető javítása képezte a támogatások kiemelt területét. Az 1970-es években a városok részesültek a lakosságnál nagyobb számarányban a különböző fejlesztésekben, amelyhez az ipar-telepítés, a kulturális fejlődés nagymértékben hozzájárult. A lakásépítés, a kommunális ellátás sokat fejlődött a városokban. Ez idő tájt a községek és különösen a kisebb települések érezhetően háttérbe szorultak, amely egy nagymértékű mobilitást hozott magával a városok irányába. Miközben a városok olykor túlszűfoltta váltak, a kisebb települések kezdtek elnéptelenedni. A tanulásból okulva módosítottuk településpolitikánkat és az anyagi eszközök a lakosság számarányának jobban megfelelő módon kerülnek elosztásra, felhasználásra. Vagyis, összességében a különböző osztályok, rétegek, a települések közeledésének folyamata egyenlenségeket is hordozott, mégis a tendencia jól mérhető és vissza nem fordítható. Érződik ez a termelésben, s munkában, a közéletben, a szocialista demokrácia gyakorlásában vagy éppen a családi életben, ahol igen gyakran a társadalom legkülönbözőbb osztályaihoz, rétegeihez tartozó személyek a társadalom alapsejtjeiben élnek és alkotnak együtt.

Figyelemre méltóan emelkedett a munkásság általános és szakműveltsége. A tudományos-technikai forradalom művelt munkást igényel, éppen ezért helyes volt a szakmunkásképzés megkülönböztetett támogatása az elmúlt másfél évtizedben. A társadalom távlati érdeke is a művelt szakmunkások számának emelése, a széles alapműveltséggel rendelkezők arányának növelése.

Az első és a második gazdaság, valamint a művelődés viszonyát illetően számos vitát olvashattunk az utóbbi években. Ezekben igazságot tenni nem kívánunk. Véleményünk szerint a második gazdaságra még hosszú ideig szükségünk lesz. Határidővitát ez ügyben fölösleges lenne folytatni. Az első gazdaság azonban nem tehet le arról, hogy a társadalmi-gazdasági előrehaladás fő törekvéseit a saját gazdasági szerkezetében szolgálja döntően. A művelődés elsődleges feladata az egészséges társadalmi-gazdasági törekvések szolgálata. Éppen ezért foglalkozni kell azzal, hogy miként tudunk összhangot teremteni az első és a második gazdaság, valamint a művelődés érték-és érdekviszonyai között.

Ami a parasztságot illeti, számaránya érezhetően csökkent, ugyanakkor a munka jellegének átalakulása itt is a műveltség színvonalának emelkedését hozta magával. A paraszti munka ma már mind kevésbé hagyományos földművelés keretében realizálódik, sokkal inkább szükséges a technikai, biológiai, kémiai stb. ismeret. Értékek azok a munkálatok, amelyek keretében a termelőszövetkezeti mozgalom törekszik feldolgozni több évtizedes történetét. A parasztság nagy társadalmi-gazdasági-kulturális átalakulása a szocialista fejlődés jelentős és kellően nem elemzett korszaka. A mélyrétegeket átfogó vizsgálódások természetesen hosszabb időt vesznek igénybe. A természet, a föld szeretetében gyökerező paraszti szorgalom értékes elemei a mi művelődési törekvéseink fontos elemeként kell, hogy tovább éljenek.

Jelentősen megnövekedett társadalmunkban a szellemi dolgozók számaránya. A foglalkoztatottak mintegy 30 százalékát kitevő szellemi dolgozó kétharmada az alkalmazottakhoz, egyharmada a diplomás értelmiséghez tartozik. Még a legutóbbi szociológiai vizsgálatok is megállapítják, hogy különösen az alkalmazotti réteggel keveset foglalkozott a társadalomtudomány. Szerepük pedig jelentősen növekszik, részben az úgynevezett tercier ág-

zatban, a szolgáltatásban, de nélkülözhetetlenek az adminisztrációs munkában, a tudományos kutatás, az egészségügy területén. Munkájuk hatékonysága nagymértékben hozzájárul mind az értelmiség, mind a fizikai dolgozók munkájának hatékonyságához. Helyenként aránytalanságok is tapasztalhatók. Az adminisztratív munkaerő általában indokolatlanul nagy létszámot képvisel, ugyanakkor ezen belül egyes területek — a művelődésügy, az egészségügy, de bizonyos területeken a tudományos kutató intézetek — nem megfelelően ellátottak szakképzett előadókkal. A bürokrácia csökkentésének elmaradása magával hozta az adminisztratív munkaerő létszámának növelését, de még olyan új eredmények is, mint a számítástechnika bekapcsolása az ügyvitelbe az alkalmazotti létszám emelkedésével járt együtt. A jövőt illetően arra kell törekednünk, hogy műveltségüket gazdagítsuk, szakszerűségük növekedjen és számszerű foglalkoztatásuk a gazdaságosság, a hatékonyság figyelembevételével alakuljon.

A művelődés szempontjából különösen fontos az értelmiség szerepe, egyebek között a tudomány termelőerővé válása során. A TIT 1985. májusában országos konferencián foglalkozott e kérdéssel. Ennek során ismételt hangsúlyt kapott az értelmiségi magatartásban a szaktudomány szerepe éppúgy, mint a közösségi magatartás jelentősége. Nem helyes a technokrata vagy a humán műveltség szembeállítás, hanem hangsúlyozzuk az értelmiség esetében is a szakműveltség mellett az általános műveltség szerepét. Az értelmiség szerepe igen jelentős a társadalmi demokrácia gazdagodásában, amelynek általános vonásai mellett olyan újakkal is találkozunk, mint a különböző egyesületek, társaságok szerveződése, ahol jelentős számban találunk értelmiségieket.

Gazdasági fejlődésünk nélkülözhetetlenné teszi a szellemi tőke mind hatékonyabb alkalmazását. Ehhez viszont az is szükséges, hogy a különböző műszaki munkakörökben dolgozók megfelelő szakképzettséggel rendelkezzenek. Ma azzal a sajátos ellentmondással találkozunk, hogy miközben a pályakezdő műszaki értelmiség jelentős része szakmailag „alulfoglalkoztatott”, addig a műszaki munkakörököt betöltők 25–30 százalékáa nem rendelkezik a szükséges képzéssel. Ezt az ellentmondást — természetesen megfelelő körültekintéssel, de — fel kell oldanunk.

Folyamatosan és több szempontból célszerű vizsgálni az iskola szerepét a társadalmi mobilitásban. Eredményeink jelentősek, mégsem hagyhatunk figyelmen kívül bizonyos sajátosságokat. Az óvoda általánossá válása nagy jelentőségű az esélykülönbségek csökkentésében. Az általános iskolában azonban romlani kezdett a tankötelezettség teljesítésének helyzete, hiszen a társadalom perifériájáról igen sok gyermek kerül az iskolákba. Az általános iskolát végzettek jelentős része nincs felkészülve a középiskolai továbbtanulásra, közülük sokan szakmunkástanulók lesznek. Az egyes iskolatípusok csak részben mobilizálják a felnövekvő ifjúságot, más oldalról konzerválják a mai állapotokat. Az értelmiségiek gyermekeinek zöme a gimnáziumokban tanul, ahol a legnagyobb a továbbtanulási esély, míg a munkások gyermekeinek jelentős része a szakmunkásiskolát választja, ahol viszont igen jelentős a lemorzsolódás. Mindkét esetben alapvető tényező a szülői vélemény. Ami a felsőoktatást illeti, a következő képet látjuk. Amíg a foglalkoztatottak 70 százalékáa fizikai dolgozó, gyermekeik a felsőoktatásban — intézménytípusonként jelentősen differenciálva — 40–42 százalékot képviselnek. De vannak eltérések települések szerint is, hiszen a 18–23 éves korosztályból Budapesten 18 százalék tanul a felsőoktatásban, Szegeden 15 százalék, és az ország egyes részein 5–6 százalék. Vagyis a társadalmi mobilizációra, a kultúra hozzáférhetőségére igen nagy hatást gyakorol ma még a lakóhely is. Erősen felgyorsult az értelmiségi pályák feminizálódása, amely hovatovább társadalmi problémák forrása lesz. Nagyon az eltérések az egyes értelmiségi szakmák és esélyek összefüggésében, bizonyos pályák erősen belterjessé válnak.

A társadalmi osztályok a rétegek közeledése mellett új differenciák is jelentkeznek. Kialakult társadalmunkban egy „jómódú” réteg, vele kapcsolatban jogos igény a közteherviselésben való igazságosabb részvétel. De érezhető egy hátrányos helyzetű réteg nagyarányú jelenléte — gondoljunk az idősek, a kisnyugdíjasok egy részére, akikkel ráadásul a közművelődés sem foglalkozik kellő mértékben. Sokan vannak a lumpen magatartásúak is, akik önhibájukból kerültek a társadalom perifériájára. A művelődési tevékenység emellett sem mehet el szóltanul.

Az osztályok és a rétegek közeledésében igen jelentős a szemléletformálás. Ennek érdekében sokat tesznek és tehetnek a tájékoztatás, az agitáció, a propaganda különböző eszközei. Az utóbbi években megfigyelhető a helyi tájékoztatás szerepének megnövekedése. Csongrád megyében két napilap — közülük az egyik mutációkkal — segíti a tájékoztatást. Tíz éve működik a Magyar Televízió Délalföldi Stúdiója, épül a rádióstúdió, Hódmezővásárhelyen már működik, Szegeden előkészület alatt áll a kábeltelevízió. Mindezek jelentős szerepet játszanak az általános társadalmi műveltség növekedésében is.

A társadalmi szerkezetben a közeledés hosszú időt igénybe vevő folyamat, amely várhatóan átfogja a szocialista építés egész korszakát. Közben új különbségek, eltérések is keletkezhetnek, amelyeket a társadalompolitika folyamatosan és rendszeresen vizsgálja, és keresve a problémák megoldásának útjait.

KONCZ JÁNOS

NOVÁK ANDRÁS RAJZA

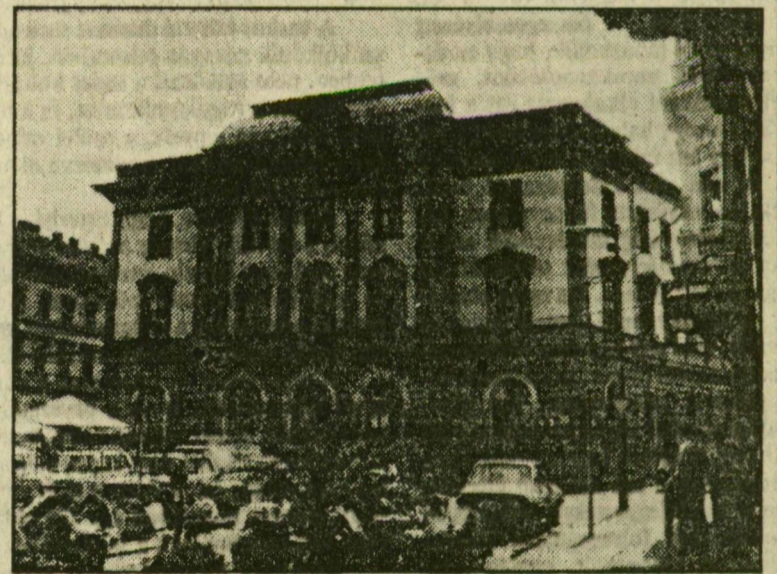
MELIORISZ BÉLA

Szél indul

Nézem mahagóni-arcod
a szemek mélybarna kútját
s szitakötő-zizenéssel
júniusvégi szél indul
a hegyek felől
hogy játsszon velünk
Ruhát alá kap
és énekes melleid alatt
gömbölyödik légbőlkapott fiam

Szeged műemlékei

42. A RÉGI EURÓPA SZÁLLÓ

Klauzál tér 9. szám alatti épület a „Városképi jelentőségű „régí Európá szálló” eklektikus stílusú, 1883-ban épült. 1955-ben emeletet építettek szárnyaira”.

Három utcára szülő, kétemeletes épület, változatos záródású ablakokkal. Főhomlokzatán a féloszlopok sorát bábos korlát köti össze. Homlokzatait fogazott, konzolos párkányi, felette bábos mellvéd zárja le, középen bádogkupolával. Földszinti falsíkja kvaderezett, Fekapuja előtérbe nyílik, innen két oszlopon nyugvó lépcsőházba jutunk. Belső folyosóinak, szobáinak ablakai kicsi udvart fognak közre, sarkában fél piskóta alakú

lépcsőház. Finom vonalú korlátai kovacsoltvasból készültek.

Az épület kupolája már Letztérék 1882 végén készített felvételen látható, építettség feltehetően Krausz Mór. 1883 elején itt Sonneleitner Ferenc bérlő szállodát, éttermet és kávéházat hirdet. A tava szal szál készült fényképen ezenkívül, az épület jobb felén a „Kiss Zsigm.” és a „Lausevits—Stejkovits” cégek táblái láthatók, felépítésében mintha őra lenne. Az épület helyén a nagyrázkó Blaskovits István földszintes háza állt, ahol rajta kívül károsult volt még „Neuwirth Mária bormérő” is.

* A cikk a szerzőnek a TIT XV. Művelődésméleti Nyári Egyetemén elhangzott előadása alapján készült.